

РОЛЬ ГРОМАДИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена розв'язанню проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх шляхом залучення громади до цієї діяльності. Розглянуто соціально-психологічний аспект попередження злочинності підлітків та молоді, а саме вплив життєвої ситуації в територіальній громаді та різновиду соціальної дезадаптації неповнолітніх.

Показано, що профілактика правопорушень включає психологічну корекцію особистості підлітків та молоді, яким притаманна соціальна дезадаптація, що неможливо без зміни соціальної ситуації розвитку особи.

Розроблено систему профілактики правопорушень неповнолітніх як комплексний підхід, що на рівні громади об'єднує зусилля органів місцевої влади та самоуправління, правоохоронних органів, соціальних служб, освітніх закладів та громадських організацій.

Ключові слова: громада, правопорушення, неповнолітні, соціальна дезадаптація, соціально-психологічні фактори, ресоціалізація.

Постановка наукової проблеми. Актуальність вивчення ролі громади у профілактиці правопорушень неповнолітніх не викликає сумніву, оскільки включає соціально-психологічний аспект попередження злочинності підлітків та молоді. Відомо, що резервом криміналітету є соціально дезадаптовані неповнолітні, тобто діти й підлітки, які не змогли заслужити своєю поведінкою й навчанням повагу та позитивну оцінку оточуючих. Такі діти відчують себе ізгоями в соціально схвалюваному середовищі, що формує в них негативне ставлення до соціальних норм і бажання об'єднатись проти законослухняних громадян, щоб помститися суспільству. Асоціальні угруповання, в які входять соціально дезадаптовані підлітки, завжди, принаймні ідеологічно, пов'язані з криміналом; саме вони привносять злочинну субкультуру у молодіжне середовище.

Важливим ресурсом у вирішенні проблеми запобігання правопорушенням є територіальна громада. Саме її представники мають діяти шляхом усунення причин та обставин, що можуть спонукати до злочинності серед неповнолітніх. Зокрема, зусилля громади повинні спрямовуватись на налагодження конструктивної соціальної взаємодії підлітків між собою та підвищення рівня їхньої довіри до правоохоронних органів; на проведення презентацій, тренінгів, навчальних семінарів для правоохоронних органів та шкільної служби порозуміння, тренінгів з розвитку життєвих навичок для учнів тощо; на проведення спільних заходів для дітей та правоохоронців

(наприклад, змагання з футболу тощо). Активізація та залучення громадськості до створення безпечного та мирного середовища для дітей є запорукою зниження рівня злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз ролі громади у профілактиці правопорушень показує, що попри наявність великої кількості різних державних органів та служб, які відповідають як за роботу з профілактики правопорушень неповнолітніх, так і за стан злочинності у суспільстві загалом, великою проблемою залишається ефективність взаємодії всіх цих органів [2, 3 та інші]. Як свідчать дослідження [1 та інші], кожне правопорушення психологічно часто залишається «злочином проти держави», попри те, що його учасниками є конкретні люди і у них є власне бачення цієї ситуації. Часто неправильна поведінка у конфліктній ситуації призводить до перетворення конфлікту на кримінальний злочин, який впливає не лише на безпосередніх учасників ситуації, але й на їхнє оточення. Отже, необхідно випрацювати систему, яка б поєднувала індивідуальний підхід та офіційні функції державних органів.

На основі аналізу ситуації щодо ризику скоєння правопорушень неповнолітніми у даному населеному пункті (територіальній громаді) відбувається прийняття рішення про впровадження системи профілактики правопорушень. Соціально-психологічний аспект профілактики правопорушень підлітків та молоді є вкрай важливим, оскільки саме в цьому віці відбувається вибір людиною свого подальшого життєвого шляху.

Профілактика правопорушень включає психологічну корекцію особистості підлітків та молоді, яким притаманна соціальна дезадаптація. Це неможливо без зміни соціальної ситуації розвитку особи. Зміна соціальної ситуації розвитку дитини полягає у створенні сприятливих умов для задоволення не тільки її вітальних, а й базових соціальних потреб. Це дасть можливість зменшити соціальну дезадаптація, а отже й попередити правопорушення.

Мета статті: розробити систему взаємодії громади та правоохоронних органів, що забезпечить попередження правопорушень серед дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Система профілактики правопорушень серед дітей та молоді що пропонується, – це продукт комплексного підходу, який на рівні громади об'єднує зусилля органів місцевої влади та самоуправління, правоохоронних органів, соціальних служб, освітніх закладів та громадських організацій задля ефективного попередження та реагування на порушення закону та суспільного порядку в громаді, виховання молоді в дусі поваги до загальнолюдських цінностей та прав людини.

Система охоплює три рівні профілактики, що забезпечує комплексність підходу до вирішення проблеми попередження право-

порушень. **Первинний рівень профілактики** - налагодження конструктивної соціальної взаємодії підлітків, формування у них соціально прийнятної, законслухняної поведінки. На цьому етапі відбувається формування ціннісної основи для побудови стосунків, утвердження принципів поваги до людської гідності, суспільної моралі та відповідальності. **Вторинний рівень профілактики** - реагування на прояви протиправної поведінки серед дітей та молоді, мета якого - усунення її причин та запобігання вчиненню правопорушень у майбутньому. На цьому етапі потрібно використовувати різні відновні практики, індивідуальні консультації та групову роботу. **Третинний рівень профілактики** – передбачає дії, що уособлюють реакцію на вчинення злочину. Такі дії мають на меті попередження повторних правопорушень. Це можливо завдяки усуненню причин та обставин, що спонукали підлітка чи молоду людину до вчинення злочину та створення умов для прийняття правопорушником відповідальності за скоєне та відшкодування завданої злочинном шкоди.

Ресоціалізація передбачає соціальну, педагогічну та психологічну корекцію девіантної поведінки і містить такі елементи.

1. Визначення причин і факторів порушень суспільних вимог (норм і законів), їх одиничність чи рецидивність;

2. Визначення ставлення людини до соціальних норм, вимог і власної поведінки.

3. Виявлення стимулів, що мають бути застосовані з метою корекції, та необхідних санкцій, що передбачені в разі відмови девіанта дотримуватися соціальних норм.

4. Наявність державних інституцій, установ, закладів, що здійснюють соціалізуючі впливи.

5. Соціально-психологічний прогноз подальшого життєвого шляху особи з девіантною поведінкою.

Ефективне здійснення соціального контролю та застосування відповідних впливів можливе за умов, коли аналізуються не лише дії девіанта, а й його особистість та ставлення до своєї поведінки. Для цього нами розроблена нами структура девіантної поведінки, що розкриває саме специфіку різних типів соціальної дезадаптації, дає їх якісну характеристику, розкриває їх чинники [4].

Наші дослідження показали, що відповідно до типу соціальної дезадаптації підліток по-різному стає правопорушником. Відомо, що в цьому віці здебільшого шлях до кримінальної поведінки проходить через перебування в асоціальній групі. Для соціально дезадаптованих за типом педагогічної занедбаності такий перехід є досить легким. Оскільки їхні моральні принципи та соціально схвалювані норми поведінки так і не були сформовані, вони легко засвоюють ціннісні орієнтації нових друзів. Більше того, значна частина підлітків цього типу належить до неблагополучних сімей, а отже, вони

ще раніше засвоюють кримінальну субкультуру. Саме вони й становлять основу асоціальних угруповань, підтримують їхню ідеологію, традиції, є помічниками дорослих рецидивістів, які здебільшого (явно чи таємно) і спрямовують діяльність такої групи.

Для соціально дезадаптованих підлітків ситуативного типу також можливим є перебування в асоціальних групах. Найчастіше вони потрапляють туди у разі втечі з дому (за конфліктної чи психотравмуючої ситуації), або щоб довести дорослим своє право на самостійність. Проте внутрішньо вони залишаються чужими цьому середовищу й у міру виходу з кризової ситуації намагаються порвати зв'язки з такими групами.

За ситуативно зумовленої соціальної дезадаптації, природно, передусім потрібно усунути психотравмуючі впливи і вирішити конфліктну ситуацію. Корекційні заходи за такого типу соціальної дезадаптації полягають у зміні соціальної ситуації розвитку дитини. Якщо це вдається здійснити, то поведінка дитини нормалізується і стає адаптивною без додаткової роботи безпосередньо з дитиною, як це необхідно у разі інших різновидів девіантної поведінки.

Підлітки, яким притаманна особистісно зумовлена соціальна дезадаптація, тобто власне важковиховувані, стають на шлях протиправної поведінки найбільш усвідомлено й міцно. Через те, що їхня діяльність детермінується особистісними новоутвореннями і, передусім, розбіжністю ставлень, вони діють протиправно через протиставлення себе суспільству в цілому.

Система профілактики, що ми пропонуємо працює за рахунок таких факторів: 1) завдяки зусиллям громади відбувається усунення причин та обставин, які спонукають підлітків та молодь до вчинення протиправних дій; 2) силами соціальних працівників здійснюється активне залучення громади до процесу реабілітації підлітків та молоді, що порушили закон або виявляють девіантну поведінку. Це можливо зробити різними методами, наприклад через включення їх до діяльності у громадських справах; 3) представники громади створюють умови, за яких правопорушники можуть усвідомити наслідки своїх вчинків та взяти на себе відповідальність за усунення завданої ними шкоди.

Вплив зазначених факторів буде продуктивним та дасть можливість провадити відповідні заходи в тому разі, якщо буде передбачено узгодження бачення організації роботи з профілактики правопорушень у громаді та прийняття відповідних рішень, інформування та навчання широкого кола фахівців, визначення лідерів та ключових учасників процесу, формування завдань та плану діяльності, розподіл обов'язків, забезпечення ресурсів та домовленості щодо комунікації та інформування.

Діяльність з упровадження нашої системи можна умовно поділити на такі етапи: аналіз ситуації в громаді та прийняття рішення

про впровадження системи профілактики правопорушень неповнолітніх; організаційно-адміністративне забезпечення та навчання фахівців; перегляд досягнутих результатів та планування подальших кроків.

Розглянемо більш детально етапи впровадження системи профілактики правопорушень неповнолітніх у громаді.

На основі аналізу ситуації щодо ризику скоєння правопорушень неповнолітніми у даному населеному пункті (територіальній громаді) відбувається прийняття рішення про впровадження системи профілактики правопорушень.

Наступний етап впровадження системи профілактики правопорушень неповнолітніх в громаді - організаційно-адміністративне забезпечення та навчання фахівців. Цей етап складається з наступних кроків: 1. Створення координаційної ради та прийняття місцевої програми профілактики правопорушень серед дітей та молоді, випрацювання плану впровадження запланованих змін. Координаційна рада — це команда, до складу якої входять представники правової системи, зокрема правоохоронних органів, а також органів місцевої влади, соціальних служб і неурядових організацій. Координаційна рада ухвалює рішення щодо адаптації і забезпечення функціонування системи профілактики правопорушень неповнолітніх на рівні міста, району чи області.

2. Заснування центру відновного правосуддя у громаді; навчання фахівців та налагодження співпраці. 3. Започаткування мережі шкільних служб порозуміння.

Слід зазначити, що серед представників неурядових організацій мають бути залучені й працівники Державної пенітенціарної служби України. Відповідно до нещодавно прийнятого в Україні «Закону про службу пробації», проблеми профілактики правопорушень у громаді стосуються й представників пенітенціарної системи. Це пояснюється тим, що дуже вагомим фактором поширення злочинності неповнолітніх є вплив на підлітків молодих людей, які вже відбули покарання у виховній колонії. Відомо, що в асоціальних угрупованнях саме вони користуються найвищим авторитетом. Отже, профілактика злочинності неповнолітніх включає не тільки первинну (не допустити правопорушень серед підлітків), а й вторинну – докласти зусиль для ресоціалізації тих дітей, які схилили, вчинили правопорушення.

Щоб забезпечити реалізацію другого рівня профілактики злочинності серед підлітків та молоді, координаційна рада розробляє план дій у разі виявлення девіантної поведінки дітей та молоді (первинне втручання в конфлікт, залучення соціальних служб, громадських організацій тощо для надання допомоги всій родині).

Координаційна рада ініціює також проведення медіацій та кіл примирнення у шкільному середовищі при виявленні конфлікту.

Постійним же завданням координаційної ради є формування у дітей та молоді поваги до суспільних цінностей, що сприятиме соціально прийнятній поведінці.

У тих випадках, якщо ці заходи не мали позитивного ефекту і підліток, чи молода людина все ж скоїла правопорушення, координаційна рада опікується тим, щоб відбулося проведення медіацій у кримінальних справах з метою прийняття правопорушником відповідальності за скоєне та відшкодування збитків. Одну з ключових ролей у впровадженні системи профілактики правопорушень на другому рівні може взяти на себе центр відновного правосуддя у громаді. Відновне правосуддя – це процес, у результаті якого сторони кримінального конфлікту разом вирішують, яким чином ліквідувати його наслідки, а злочинець уявляє, які висновки йому слід зробити для того, щоб у майбутньому не скоювати правопорушень. Відновне правосуддя являє собою принципово новий підхід до ліквідації злочинності.

Функцію центру має виконувати недержавна (благодійна, громадська) організація, місія якої відповідає завданню формування безпечної громади та реалізації профілактичних програм, і яка візьме на себе координаційну роль під час реалізації відповідних заходів. Відновне правосуддя – це процес, у результаті якого сторони кримінального конфлікту разом вирішують, яким чином ліквідувати його наслідки, а злочинець усвідомлює, які висновки йому слід зробити для того, щоб у майбутньому не скоювати правопорушень.

Слід відмітити, що хоча відновне правосуддя існує кілька десятиріч, тільки останніми роками воно набуло підтримки і в Україні. Стає все більш очевидним, що за цим терміном стоїть не лише конкретний метод, техніка або програма. Усі більше науковців і практиків розуміють, що відновне правосуддя являє собою новий погляд на розв'язання проблеми. Медіація у відновному правосудді застосовується як альтернативний метод відносно судового розгляду. Направлення на застосування програм відновного правосуддя дають правоохоронні органи після ретельного вивчення особистості злочинця, обставин правопорушення і за наявності згоди жертви. Природно, стосовно неповнолітніх така процедура є особливо ефективною у випадку, якщо це правопорушення є першим і не особливо тяжким. Проте, оскільки в законодавстві України відновне правосуддя не обумовлено, дозвіл на застосування відновного правосуддя у рамках даної програми дається окремо для кожного випадку, і надалі процес реалізації знаходиться під ретельним наглядом правоохоронних органів.

Важливим напрямом є координація роботи відповідних служб для проведення консультування батьків, залучення громадськості та державних і соціальних служб для реінтеграції у суспільство дітей та молоді, що скоїли правопорушення.

Гуманізація процесу перевиховання, забезпечення усвідомлення неповнолітнім своєї гідності, самоцінності, психологічної захищеності є умовою його ресоціалізації, а отже, й профілактики рецидивної злочинності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Соціально-психологічний аспект профілактики правопорушень підлітків та молоді є вкрай важливим, оскільки саме в цьому віці відбувається вибір людиною свого подальшого життєвого шляху.

Ефективне здійснення соціального контролю та застосування відповідних впливів можливе за умов, коли аналізуються не лише дії девіанта, а й його особистість та ставлення до своєї поведінки. Для цього нами розроблена структура девіантної поведінки, що розкриває саме специфіку різних типів соціальної дезадаптації, дає їх якісну характеристику, розкриває їх чинники.

Застосування корекційних впливів, що спрямовані на детермінанти девіацій та враховують особистісні якості реабілітантів, є більш ефективним. Саме це й означає врахування психологічних факторів ресоціалізації.

Система профілактики, що ми пропонуємо працює за рахунок таких факторів: 1) завдяки зусиллям громади відбувається усунення причин та обставин, які спонукають підлітків та молодь до вчинення протиправних дій; 2) силами соціальних працівників здійснюється активне залучення громади до процесу реабілітації підлітків та молоді, що порушили закон або виявляють девіантну поведінку. Це можливо зробити різними методами, наприклад через включення їх до діяльності у громадських справах; 3) представники громади створюють умови, за яких правопорушники можуть усвідомити наслідки своїх вчинків та взяти на себе відповідальність за усунення завданої ними шкоди.

Ураховуючи те, що в системі профілактики правопорушень багато ролей бере на себе соціальний працівник, перспективою подальшого дослідження є розробка навчальних програм вищої освіти для соціальних працівників відповідної тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гірник А.М., Горова А.О., Дума Л.Т. Соціальна робота і програми відновного правосуддя: теорія та практика / К.: УЦП – 2009 - 214 с.
2. Замула С.Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах: Навчально-методичний посібник / ДПТСУ, під заг. ред. д. пед. н.

- Оржеховської В.М., 2011 – 240 с.
3. Зер Говард Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / К.: «Пульсари» - 2004 - 222с.
 4. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки / К.: «Либідь» 2011 – 520 с.

REFERENCES

1. Girnik A.M., Gorova A.O., Duma L.T. Sotsialna robota i programi vidnovnogo pravosuddy: teoriya ta praktika / K.: UTsP – 2009 - 214 s.
2. Zamula S.Yu. Profilaktika vplivu kriminalnoyi subkulturi na nepovnitnih zasudzenih u spetsialnih viovnih ustanovah: Navchalno-metodichniy posibnik / DPtSU, pid zag. red. d. ped. n. Orzhehovskoyi V.M., 2011 – 240 s.
3. Zer Govard Zmina ob'ektiva: noviy poglyad na zlochin ta pravosuddy / K.: «Pulsari» - 2004 – 222 s.
4. Maksimova N.Yu. Psihologiya deviantnoyi povedinki / K.: «Libid» 2011 – 520 s.

УДК 159.9.015

МАКСИМОВА Н. Ю.

КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

РОЛЬ ОБЩИНЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Статья посвящена рассмотрению проблемы профилактики правонарушений несовершеннолетних путем привлечения общественности к этой деятельности. Определён социально-психологический аспект предупреждения преступности подростков и молодежи, а именно влияние жизненной ситуации в территориальной общине и разнovidности социальной дезадаптации несовершеннолетних.

Показано, что профилактика правонарушений включает психологическую коррекцию личности социально-дезадаптированных подростков и молодежи, что невозможно без изменения их социальной ситуации развития.

Разработана система профилактики правонарушений несовершеннолетних как комплексный подход, который на уровне общины объединяет усилия органов местной власти и самоуправления, правоохранительных органов, социальных служб, образовательных учреждений и общественных организаций.

Ключевые слова: *общество, правонарушения, несовершеннолетние, социальная дезадаптация, социально-психологические факторы, ресоциализация.*

UDC 159.9.015

N. J. MAKSIMOVA

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE ROLE OF THE COMMUNITY IN PREVENTION MINOR OFFENSE

The article is devoted to solving the problem of prevention juvenile delinquency through the involvement of the community in this activity. The socio-psychological aspect of crime prevention adolescents and young people, namely the impact of living situation in their local communities and a variety of social exclusion of minors.

It is shown that crime prevention includes psychological correction of the personality of adolescents and young people, which is inherent in social exclusion, which is impossible without changing the social situation of the person. Changing social situation of child development is to create favorable conditions to meet not only her greeting, but also basic social needs. The degree of satisfaction of each of the basic social needs of the child should be considered as a criterion for a favorable social situation of development.

The system of prevention of juvenile delinquency as a comprehensive approach that integrates community-based efforts of local government and self-government, law enforcement, social services, institutions of education and NGOs to effectively prevent and respond to violations of the law and public order in the community, education of youth in the spirit of respect for human values and people rights. Community efforts is the causes and circumstances lead to unlawful actions; made the active involvement of the community in the process of rehabilitation of teenagers. Community members create the conditions under which offenders realize their actions and eliminate the damage caused to them.

Key words: *community, offense, minors, social exclusion, social-psychological factors resocialization.*

Матеріал надійшов до редакції: 20.05.2015